

Bergsmännens klädsel i Bergslagen, ett exempel från Ovan sjö socken i Gästrikland

Bergslagen är ett geografiskt område i mellansverige som inte är helt klart avgränsat. Gästrikland, Dalarna, Västmanland, Närke och Värmland brukar anses ingå i Bergslagen, eftersom det där fanns lämpliga förhållanden med både skog och gruvor. Men vad var en bergsman och vad kännetecknade honom? Bergsmannen ägde lotter i gruvor, hyttor och hamrar och handlade med stångjärn. I första hand ägnade han sig åt bergsbruk, och i andra hand jordbruk med boskapsskötsel och skogsbruk, står det i *Boken om Bergslagen: resa i en levande historia*. Under perioden 1650-1850 var bergsbruk inriktat på gruvbrytning och hyttidrift för produktion av tackjärn. Privilegierna för bergsbruk upphörde 1859.

Bergsmannen – fågel, fisk eller mittermellan?

Bergsmännen var inte adel, räknades inte som borgare, men var heller inte bönder. Däremot hade de ofta gott ställt, eftersom bergshandlingarna var lönsamma. Ovan sjö och Torsåkers bergsmän sålde sitt järn i Gävle, som var en stor handels- och sjöfartsstad på 1800-talet. De fick betalt i varor och konstanter. En betecknande historia finns beskriven i boken *Järbo i Gästrikbygd* (1982):

En del bergsmän visste också om sin värdighet. När en bonde och en bergsman en gång kom i dispyt med varann, tog den senare ett stadigt tag i bondens rockkrage och sa: "Vet du inte att jag är bergsman?"

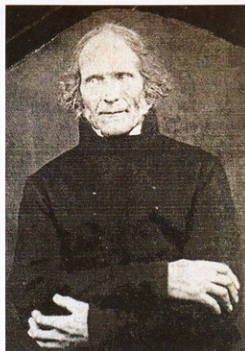
I boken *Gästrikdräkter* skriver Håkan Liby följande om bergsmännens klädsel: *Några decennier in på 1800-talet kom långbyxor, väst och jacka,*

*sydda av samma tyg, vadmal eller kläde, att behandlas som en sammanhörande enhet. I skriftliga källor benämns plaggkombinationen ofta "klädnin" och det är uppenbart att företevelsen hade direkta samband med den borgerliga mansdräkten. Berit Eldvik, som arbetat på Nordiska museet, skriver i sin bok *Möte med mode* att män västvar förändrades med empirens intåg. De blev mycket korta och fick en rak uppstående krage, dessutom hörde liggande stolpfickor till stilen. Från 1820-talet var västarna ofta smalarandiga, och det fanns både enkelknäppta och dubbelknäppta.*

Greta Hedlund skriver att bergsmännen i Ovan sjö började använda klädnin av svart sammet omkring 1840, och bergsmännen i grannsocknen Torsåker hade redan klätt sig på det sättet i minst 25 år. *Ekonomiskt hade de det i regel bättre ställt än bönderna, vilket också märktes på deras klädsel. Bergsmännen som ville vara "allra värst" fina, kunde ha svarta knäbyxor av sammet*

Bengt Humble i nyttillverkad bergsmansdräkt. Foton: Anna-Johanna von Platen.

Porträtt 1875 av bonden och bergsmannen på Ovan sjö 10 Olof Zakrisson, född 1803.

och lika väst. Med sin långa klädesrock, sina skor med silversnören och hög nattkappa såg de inte lite förnäma ut. Modet var tämligen kortvarigt, eftersom det nya modet med långbyxor bröt igenom även bland bergsmän och bönder.

På 1860-talet var det bara gamla gubbar som hade knäbyxor, skriver Greta Hedlund i boken *Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovan sjö socken 1750-1850*.

Hur hamnade sammetstyget i Ovan sjö?

Ovan sjö var tidigare en stor socken i Gästrikland och dit hörde fram till 1862 bland annat Storvik, Kungsgården, Gästrik-Hammarby, Åshammar, Järbo, Högbö och Sandviken.

Den bevarade bergsmansklädnin består av en väst i randig sammet och ett par knäbyxor i svart sammet. Sammet verkar vara ganska ovanligt i både mode- och folkdräktsammanhang

Västen hör till en så kallad bergsmansklädnin bevarad från Ovan sjö socken. Foto: Gunilla Humble

under 1800-talet. Det går att hitta sammet i några mindre plagg i Hälsingland, Dalarna och Härjedalen. Där finns sammet i några små livstycken, någon enstaka muff eller i svarta sorgmössor. Undrar hur bergsmannen i Ovan sjö fått tag i tyget till sin fina dräkt? Var tyget inköpt i Gävle, som var en stor handelsstad på 1800-talet? Eller kom det insmuglat från Norge männe, många engelska tyger kom in i Sverige den vägen.

Gunilla Humble

Gunilla Humble har haft folkdräkter från Ovan sjö socken i Gästrikland som hobby i över 40 år. Hon driver ett digitaliseringsprojekt avseende dräktskicket i Ovan sjö Järbo Hembygdsförenings regi (www.jarbohembygd.se) (se artikel i Hembygden 3-4/2020). Hon studerar också textiltvetenskap och etnologi vid Uppsala universitet.

Litteraturhänvisningar

- Hedlund, Greta. (1951). *Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovan sjö socken 1750-1850*. Gästriklands kulturhistoriska förening.
- Backlund, Ann-Charlotte. (1988). *Boken om Bergslagen: resa i en levande historia*. Förlaget Rubicon.
- Liby, Håkan & Eriksson, Lena. (2006). *Gästrikdräkter – bland nattkappor och tvinnskört*. Gästriklands kulturhistoriska förening.
- Liby, Håkan. (2018). *Dräkterna Hälsingland. Gästrik-Hälsinge Hembygdsförbund*.
- Liby, Håkan. (1997). *Kläderna gör upplanningen*. Upplandsmuseet
- Eldvik, Berit. (2014). *Möte med mode – Folkliga kläder 1750-1900 i Nordiska museet*. Nordiska museets förlag.
- Järbo – i Gästrikbygd. (1982). Järbo Hembygdsförening.